

Nye tall om ungdom

Ungdomskriminalitet i Norge på 1990-tallet¹

Sturla Falck

Ungdomskriminalitet har stadig vært framme i media. Bildet som skapes kan gi myter om ungdommen. Tall fra kriminalstatistikken kan komme noe nærmere realitetene. Det kanskje viktigste trekket ved bildet av ungdomskriminaliteten er at det er mindretall som årlig blir registrert for en eller annen forbrytelse. Det gjelder to til tre av hundre ungdommer opp til 20 år. Konformitet og lovlidighet er den mest treffende beskrivelse for de aller fleste unge i de fleste situasjoner.

Et bilde med feilkilder

Det er vanskelig å gi eksakte opplysninger om omfanget av kriminaliteten. Dette gjelder enten tallene bygger på registrert kriminalitet, selvrappotering eller offerundersøkelse. Datakildene har alle sine svakheter.

Bare den kriminaliteten som anmeldes til politiet, kan bli registrert i kriminalstatistikken som utgis av Statistisk sentralbyrå. Den ikke-registrerte kriminaliteten betegnes som mørketall. Mørketallene er størst for de minst alvorlige lovbruddene.

For å vite hvem som har begått forbrytelsene, og alderen på gjerningspersonen, må forbrytelsene være oppklart. Når politiets oppklaringsprosent har steget fra 23 prosent i begynnelsen av 1990-årene til 30 prosent i 2000, blir også relativt flere personer siktet. Antall siktede vil ikke endre seg like mye som oppklaringsprosenten, fordi mange har begått flere forbrytelser. Siktede er antatte gjerningspersoner, men alle blir ikke straffet. Hver femte siktede får saken henlagt og noen blir frikjent. Mørketall og manglende oppklaring medfører at kriminalstatistikkene bare registrerer en del av kriminaliteten begått innen ulike alderskategorier.

Politiets oppklaringsprosent er høyere for alvorlig kriminalitet som vold (ca. 60 prosent) enn for tyverier (ca. 11 prosent). Når telleenheten er antatte gjerningspersoner, gir ulik oppklaring et skjevt bilde av størrelsesforholdet for ulike typer forbrytelser. Når bare ca. hvert tiende tyveri oppklares, blir få siktet i forhold til antallet anmeldte og etterforskede tyverier. For drap er det motsatt, der omtrent samtlige oppklares (97 prosent).

Politiets praksis og prioritering vil også påvirke antall siktede. De senere år har det vært påtrykk om økt etterforskning mot barn for å kunne sette inn andre mulige tiltak. Om politiet fullfører etterforskningen når det viser seg at personene er under den kriminelle lavalder, vil dette både øke oppklaringsprosenten generelt og øke antall antatte gjerningspersoner. Narkotika og heleri er forbrytelser som sjelden anmeldes av andre. Antallet registrerte er derfor i stor grad avhengig av politiets egen innsats, og oppklaringsprosenten blir høy.

Undersøkelser av selvrapportert kriminalitet blant ungdom kan gi et riktigere bilde av omfanget av de lovbrudd de spørres om. Også her foreligger det feilkilder. Undersøkelsene forutsetter at ungdommen svarer sant og husker korrekt, og dessuten kan de mest belastede være underrepresentert. Vi har for få selvrapporteringsstudier til at det er mulig å si noe om utviklingen over tid. Våren 2002 har NOVA gjentatt den landsomfattende Ung i Norge-undersøkelsen fra 1992 slik at det blir mulig å se på utviklingen innen tiårsperioden.

Registrert endring i alder og kjønn

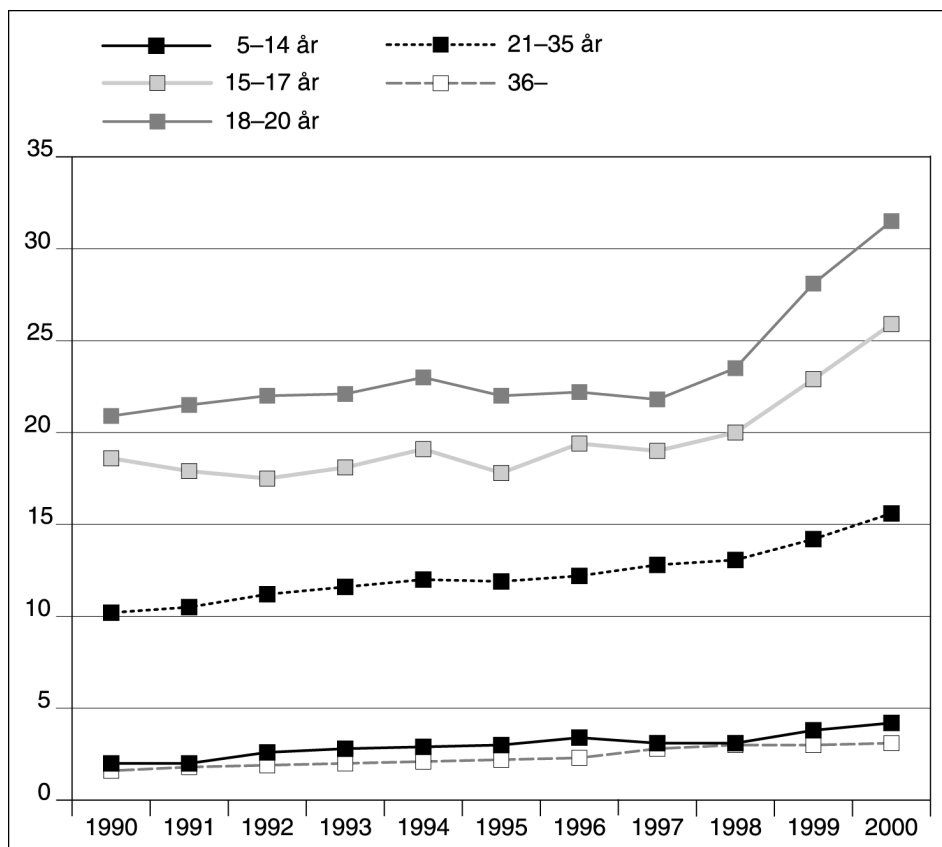
Kriminalstatistikken bygger på opplysninger fra landets politikamre. Den gir, med de nevnte begrensninger, et bilde av utviklingen over tid og fordeling på ulike typer forbrytelser. Den registrerte kriminaliteten er åttedoblet fra 1960 til 2000 og antall siktede er firedoblet.

Alderen på siktede for kriminalitet har forskjøvet seg. Fra at unge (under 21 år) utgjorde nærmere to tredeler av alle antatte gjerningspersoner på 1960-tallet, utgjorde andelen unge noe over en tredel (34 prosent) i 2000. Det er voksne som særlig står for økningen i den registrerte kriminaliteten, om da ikke ungdomstiden har strukket seg lenger opp i alder.

At voksne (over 21 år) i absolutte tall begår de fleste forbrytelsene, må ses i lys av at det er atskillig flere personer innen disse alderskategoriene. For å se på hyppigheten av kriminalitet innen ulike alderskategorier og samtidig ta hensyn til endringer i befolkningens størrelse, blir antatte gjerningspersoner sett i forhold til befolkningens størrelse i de ulike alderskategoriene.

Fra 1950-tallet til slutten av 1960-tallet var det 14-åringene og senere 15-åringene som hadde den høyeste registrerte kriminalitetsfrekvensen (per 1000 innbyggere). Så overtok 15–16-åringene på 1970-tallet. I 1980-årene var det 16–17-åringene. I 1990-årene steg det videre opp i alder til 18–19-åringene, og i 2000 er det denne alderskategorien som klart har den høyeste kriminalitetsfrekvensen.

Figur 1. Siktete for forbrytelser etter alder, per 1000 innbyggere. 1990–2000.

Kilde: Statistisk sentralbyrå (2001).

Figur 1 viser utviklingen fra 1990 til 2000 i antall siktete per 1000 innbyggere i alle alderskategorier. Alderskategorien 18–20 år hadde flest siktete per 1000 innbyggere og dominerer sammen med ungdom 15–17 år. De viste

nærmest stabilitet fram til 1998 for så å stige. Så følger alderskategorien 21–35 år som hadde en jevn økning i hele perioden. De eldste (over 36 år) og de yngste (under den kriminelle lavalder på 15 år) har lavest antall antatte gjerningspersoner og har steget svakest.

Andelen kvinner har økt fra 8,9 prosent av antatte gjerningspersoner i 1980 til 11,5 prosent i 1990 og videre til 15,6 prosent i 2000. Andelen er høyest for 17-åringene, der hver femte av alle siktede er jente. Jentene når toppen ett år før guttene.

Oppsummert kan vi si at den vanlige registrerte kriminelle fremdeles er en ung mann i byen (Christie 1982), men den unge mannen er blitt noe eldre og noe flere kvinner deltar. Over 5 prosent av unge menn i alderen 18 til 20 år ble registrert som antatte gjerningsmenn i 2000.

Medskyldige

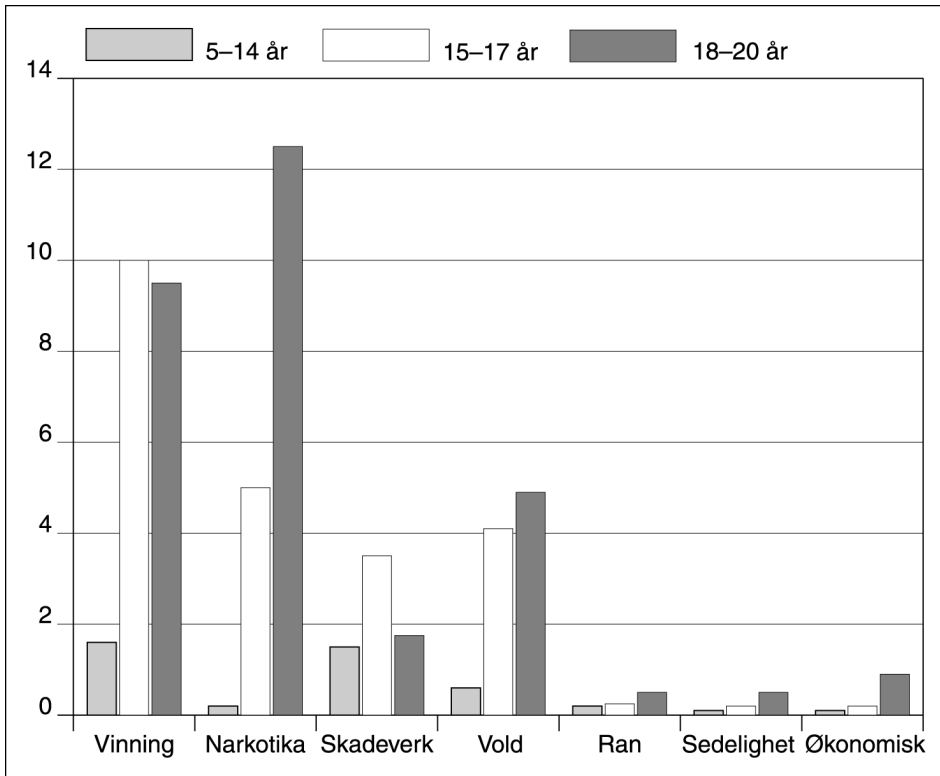
For de yngste er det vanligst å være sammen med andre jevnaldrende kamerater om forbrytelsen. Etter ungdomsskolealder er det like vanlig å være med som uten medskyldige, og for voksne er det vanligst å være alene om forbrytelsen.

Antallet medskyldige tyder på at det er sjeldnere for unge å være sammen med andre om forbrytelsen nå enn det var tidligere. I 1980 var to tredeler av 14–17-åringene sammen med andre, i 1990 halvparten (52 prosent), mens bare 41 prosent hadde medskyldige i 2000. Nesten 90 prosent av de under den kriminelle lavalder var sammen med andre om forbrytelsen i 1980, og i 2000 var det to tredeler. Antall medskyldige er minimumstall med store mørketall. Det er derfor problematisk om tallene kan si noe om utviklingen av gjenger/bander.

Hva slags kriminalitet begår ungdom?

Kriminalstatistikken (SSB 2001) gir et bilde av hvilke typer kriminalitet barn og unge begår.

Figur 2. Antall siktede for ulike typer forbrytelser etter alder per 1000 innbyggere i 2000.

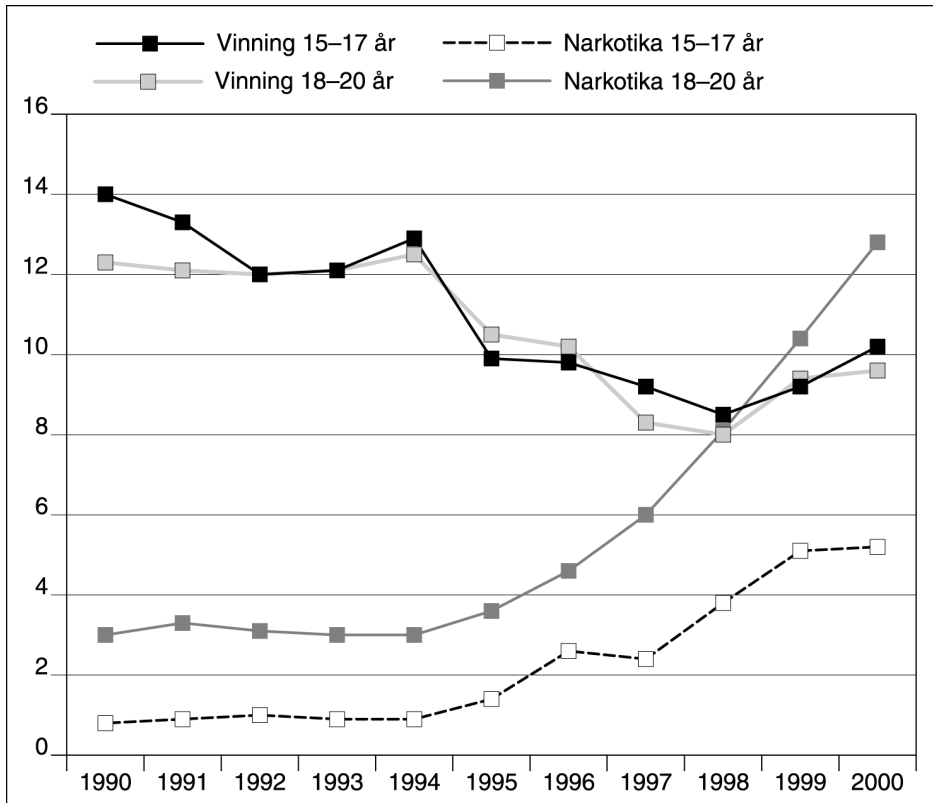

For de yngste er det vinningsforbrytelsen (innbrudd, simpelt og grovt tyveri) som dominerer med skadeverk på en god andre plass. For alderskategorien 15-17 år er også vinning dominerende, men narkotika gjør seg også mer gjeldende i tillegg til skadeverk. For ungdom i alderen 18-20 år har narkotika overtatt som den forbrytelsen de oftest siktes for. De hyppigst forekommende formene for kriminalitet blant ungdom viser imidlertid ulik utvikling. Nærmere kommentarer blir først knyttet til de mest omfattende kriminalitetsformene, vinning og narkotika (figur 3), før vi ser på vold og skadeverk (figur 4).

Vinning og narkotika

Vinning og narkotika er de formene for kriminalitet som klart har gått motsatt vei.

Figur 3. Siktete ungdommer 15–17 år og 18–20 år per 1000 innbyggere for vinning eller for narkotika 1990–2000.

Kilde: Statistisk sentralbyrå (2001).

Ungdomsgruppen 15 til 20 år viser et klart fall i antall siktete per 1000 innbyggere for vinningsforbrytelser fram til 1998, for så å stige noe igjen de siste to årene. Mens antall ungdommer siktet for vinningsforbrytelser har falt, har antall siktete for narkotika økt sterkt i siste halvdel av 1990-tallet etter en utflating i første halvdel.

For alderskategorien 15–17 år har narkotikakriminalitet økt til den forbrytelse de nest oftest er siktet for. I 1990 var rekkefølgen på de vanligste

forbrytelsene for alderskategorien: vinning, skadeverk, vold og narkotika. Nå er det endret til: vinning, narkotika, vold og skadeverk.

Fra slutten av 1990-tallet tok narkotika over som den forbrytelsen 18–20-åringer hyppigst siktes for (12,7 siktede per 1000 innbyggere). Dette betyr ikke nødvendigvis at narkotika er den forbrytelsen de reelt oftest begår. Vinningsforbrytelsene dominerer nok fortsatt (med 68 prosent av alle etterforskede forbrytelser i 2000), men på grunn av lav oppklaringsprosent (11 %) for vinning, blir det relativt færre siktede enn for narkotika, som har en oppklaringsprosent på nærmere 90.

Antallet 15–17-åringer siktet for narkotika er mer enn seksdoblet fra 1990 til 2000, og for 18–20-åringer har det vært mer enn en firedobling. For en stor del kan det økte antall siktede unge forklares med økt politiinnsats mot ungdomsmiljøer som bruker narkotika. Fra 1995 til 2000 har antall etterforskede forbrytelser for besittelse av narkotika blitt mer enn femogtyvedoblet (fra 326 til 8 382), og for bruk er antallet fordoblet (fra 6 140 til 12 264). Denne økningen i etterforskede forbrytelser kan tilskrives politiets innsats der de avdekker mørketall. Med en høy oppklaringsprosent (ca. 90 prosent) blir det flere personer å sikte.

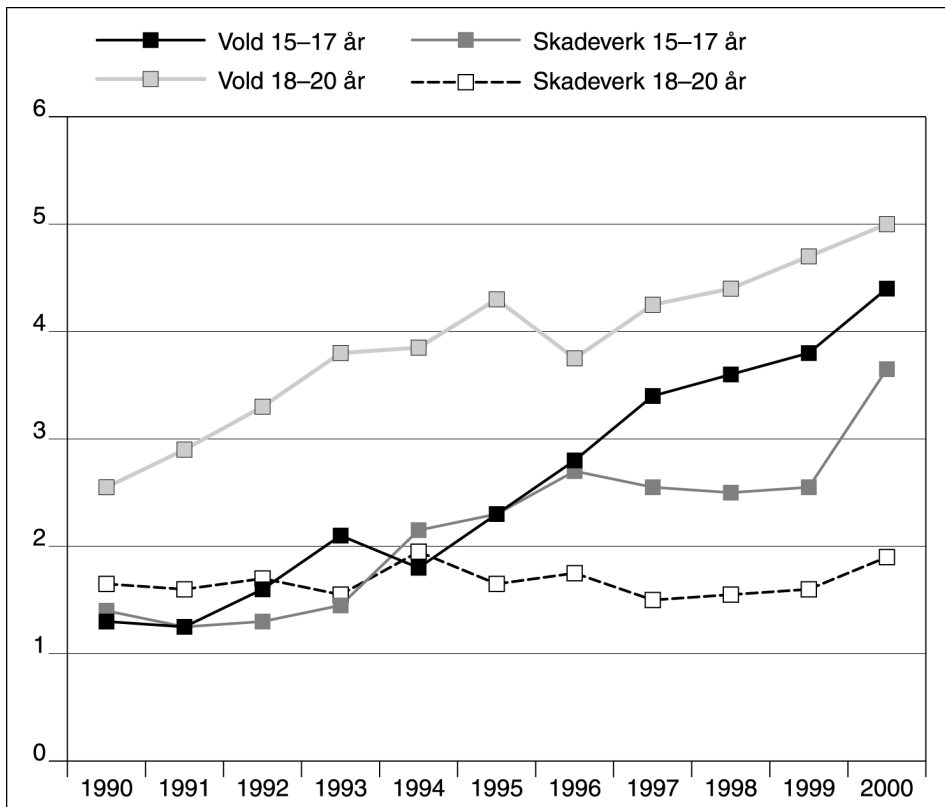
Dette kan imidlertid ikke alene forklare den registrerte utviklingen. Utviklingen er nokså sammenfallende med resultatene fra selvrapporтерingsundersøkelsene til Statens institutt for rusmiddelforskning (Lohiniva 2001). Fra slutten av 1960-årene i Oslo og fra 1986 for hele landet har det vært gjennomført undersøkelser for ungdom 15–20 år om bruk av rusmidler. Fra 1990 til 1994 var andelen som oppga at de noen gang hadde brukt forskjellige stoffer, relativt stabil, for så å mer enn fordoble seg til 2000.

Vold

Vold innbefatter forbrytelser mot liv, legeme og helbred, forbrytelser mot den personlige frihet, vold mot offentlig tjenestemann og forsettlig forvoldding av ild. Det har vært økning i antall siktede ungdommer for vold i perioden.

Både i 1990 og i 2000 var over to tredeler av de siktede for voldsforbrytelser over 20 år (henholdsvis 69,9 og 67,2 prosent). Men i forhold til befolkningens størrelse er det ungdom som dominerer.

Figur 4. Siktete ungdommer 15–17 år og 18–20 år per 1000 innbyggere for vold eller for skadeverk 1990–2000.

Kilde: Statistisk sentralbyrå (2001).

Det er 18–20-åringene som oftest er siktet for vold. Antallet siktete ble fordoblet fra 2,51 til 4,99 per 1000 innbyggere i alderskategorien fra 1990 til 2000. 15–17-åringene har den sterkeste økningen på 1990-tallet fra 1,3 til 4,4 siktete per 1000 innbyggere.

Grovheten har ikke økt tilsvarende. Grovheten i voldsforbrytelsene kan ses ut fra typer vold de er siktet for. De vanligste og mildeste voldsformene er trusler og legemsfornærmelser, som ikke nødvendigvis innebærer forsettlig skade på person. De utgjorde 62 prosent av alle siktelses for voldsforbrytelser i 1990 og nesten 70 prosent i 2000. Den største veksten på 1990-tallet har vært innen disse formene for vold, men det har også vært en økning i legemsbeskadigelser.

Ran, grovt tyveri fra person og utpressing er mye omtalt og kommer i tillegg til den øvrige volden. Ran m.m. utgjorde bare 0,4 prosent av etterforskede forbrytelser i 2000. Fra midten av 1990-tallet til 2000 har siktede for ran m.m. økt, spesielt for alderskategorien 15–17 år; fra 0,18 siktede per 1000 innbyggere i 1996 til 0,64 i 2000 (i absolutte tall fra 29 til 102). For 18–20-åringene var det ingen økning før fra 1998 til 2000, da antall siktede ble fordoblet fra 0,20 til 0,41 siktede per 1000 innbyggere.

Offerundersøkelsene (Levekårsundersøkelsene fra 1983 til 1997 og Melhus og Sørensen 1997) viser imidlertid liten endring i rapportert utsattethet for vold. Økningen i den registrerte volden kan både være reell og den kan skyldes økt anmeldeshyppighet. Når økningen vesentlig skyldes de mindre alvorlige tilfellene, kan det tyde på mindre toleranse for vold eller lavere terskel for anmeldelse.

Skadeverk

I forhold til befolkningens størrelse er det unge i alderen 15–17 år som hyppigst begår skadeverk. Antallet unge under 18 år siktet for skadeverk har vært stigende fra begynnelsen av 1990-tallet. Økningen de siste årene er neppe reell. Den kommer av at handlinger (tagging) som tidligere ble ansett som forseelser, nå betegnes som forbrytelser. Slås skadeverk som forseelse og forbrytelse sammen, har det totalt vært en nedgang fra 1998.

Avslutning

Den registrerte kriminalitetsutviklingen har vist en økning for unge i siste halvdel av 1990-tallet. Utviklingen for noen former for registrert kriminalitet gir grunn til uro. Dette gjelder spesielt utviklingen for narkotikaforbrytelser, men også for voldsforbrytelser og ran. Tallene gjenspeiler imidlertid også hva man anser som forbrytelser. Når skadeverk blir oppkriminalisert fra forseelse til forbrytelse, blir det flere siktede. Tallene kan påvirkes av toleransegrensen i samfunnet for hva man velger å anmelde eller ikke, av politiets oppklaringsprosent og ikke minst politiets innsats og prioritering, for eksempel av narkotikaforbrytelser.

Note

1. Artikkelen er en forkortet og noe omarbeidet utgave av Sturla Falck: «Barne- og ungdomskriminalitet i Norge på nittitallet», Det kriminalitetsforebyggende råd, 2002.

Litteratur

- Christie, Nils (1982). *Hvor tett et samfunn?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Falck, Sturla (2002). *Barne- og ungdomskriminalitet i Norge på nittitallet*. Oslo: Det kriminalitetsforebyggende råd.
- Lohiniva, Reidun Johanne B.L. (2001). *Rusmidler i Norge*. Oslo: Statens institutt for rusmiddelforskning.
- Melhus, Knut og Katrine Sørensen (1997). Vold 1994 – Oslo legevakt. *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, 2:230–236.
- Oslo politidistrikt (1999 og 2001). <http://www.opol.no/>
- Statistisk sentralbyrå (1983–1997). *Levekårsundersøkelsene*. NOS.
- Statistisk sentralbyrå (1990–2000). *Kriminalstatistikk*. NOS. <http://www.ssb.no/emner/03/05/lovbrudde/>